

Originalni članak
doi: 10.5937/NPDUNP2101004N
UDK: 811.163.41'282.2

O GLASU /H/ U JEDNOM IDIOLEKTU IZ NOVOPAZARSKOG KRAJA¹

Dragana Novakov

Državni univerzitet u Novom Pazaru, Departman za filološke nauke

Veselin Petrović

Institut za srpski jezik SANU – Beograd

U ovom radu se daje kratak pregled osnovnih karakteristika glasa [h] u govoru jednog informatora novopazarskog sela Janča – sa posebnim osvrtom na zaselak Janačko Polje – koji je pripadnik najstarije generacije žitelja ispitivanog areala. Stoga se, s obzirom na svoje godine života, može smatrati adekvatnim reprezentom govora ovog sela (pa i njegove okoline), budući da više i bolje od svojih potomaka (pripadnika mlađih generacija) čuva tradicionalne osobine narodnih govora svoga kraja. Uvodni deo rada donosi pregled najvažnijih geografskih, istorijskih, etničkih i kulturoloških karakteristika ispitivanog areala, zatim sledi centralni deo rada u kome se analizira prisustvo ili odsustvo glasa [h] u različitim pozicijama u reči (*inicijalnoj, medijalnoj i finalnoj*), što je potkrepljeno primerima dobijenim terenskim istraživanjem. Zaključne napomene iznete se u poslednjem delu rada, nakon kojih je dat transkribovani idiolekt dobijen u direktnom razgovoru sa osobom koja je jedan od najstarijih žitelja pomenutog sela i koja je najveći deo svog života provela na porodičnom imanju u jančanskom zaseoku Janačko Polje.

Ključne reči: glas [h], zetsko-sjениčki dijalekat, tutinsko-novopazarsko-sjениčki govor, Janča, Janačko Polje.

UVOD

Novopazarsko selo *Janča* nalazi se severozapadno od administrativnog centra opštine Novi Pazar (na jugozapadu Republike Srbije), u blizini magistralnog puta Novi Pazar – Duga Poljana i smešteno je između naselja: Korutana (na jugu) i Čebinca (na severu), zatim Troštica i Pačevine (na severoistoku). Prema popisu stanovništva, u Janči je 2011. godine živelo 526 stanovnika, od kojih je 260 punoletnih. Prosečna starost stanovništva iznosila 40,9 godina (38,2 kod muškaraca i 43,9 kod žena). U naselju su bila 94 domaćinstva, a prosečan broj članova po domaćinstvu bio je 3,53. Danas u ovom selu ima samo nekoliko osoba starijih od 80 godina života.

Nakon Drugog svetskog rata, zabeleženo je konstantno opadanje broja žitelja sela, a to je posebno izraženo u tri poslednja popisa stanovništva. Janča je naseljena stanovništvom obe konfesionalnosti, pri čemu poslednji zabeleženi podaci kažu da je

procentualni odnos više od 60% muslimanskog i nešto manje od 40% pravoslavnog življa.

U pitanju je selo brdskog tipa tipično za region jugozapadne Srbije, sa prosečnom nadmorskom visinom od 740 metara, bogato relativno velikim voćnjacima, plodnim oranicama, i velikim pašnjacima, koji se često navodnjavaju vodom iz nekoliko seoskih izvora, čija voda stanovništvu služi i za piće i za održavanje higijene.

Selo je podeljeno u tri zaseoka: Janačko Polje, Gornju Janču i Donju Janču. Janačko Polje se nalazi u samoj dolini i na blagim pristrancima Ljudske reke, na relativno ravnom, erozivnom proširenju koje meštani uglavnom zovu *Polje*, pa se smatra da mu je odatle poteklo ime (Sebečevac, Šaćirović, 1995: 173). O imenu zaseoka postoji i predanje meštana koje kaže da je na tom *Polju* došlo do bitke između Turaka i Austrougara, kada je izvesni vojskovođa Halil-paša, pobedio austrijsku vojsku, pa se prema tom događaju mesto prvo nazvalo Junačko Polje, a potom Janačko (Sebečevac, Šaćirović, 1995: 174).

Nadomak Janačkog Polja nalazio se stari han iz vremena osmanlija, koji je spaljen 1941. godine, a u njemu i danas stoji crkva Svetog Dimitrija iz XVII veka koja ima status spomenika kulture od velikog značaja. Nalazi se usred nekropole sa nadgrobnim spomenicima isklesanim u periodu od početka XIV do kraja XVII veka, na levoj obali Ljudske reke. Kao građevinski materijal za njenu izgradnju delimično su poslužili i stari nadgrobnici iz njene neposredne okoline. Ovo područje ima prirodne granice i prostire se od planinskih venaca Golije – Javora – Zlatara i Jadovnika do Bihora (skoro) i od Ibra gotovo do Lima (Barjaktarević 1966: 3).

U Janačkom Polju danas žive uglavnom muslimanske porodice, a to su: *Gicići* (dospeljeni iz Žabrena posle 1918. godine), *Dolićani* (dospeljeni pre 1912. godine), *Dolovci* (dospeljeni pre 1912. godine), zatim *Ljajići* i *Malićevci*. Od malobrojnih pravoslavnih porodica prisutne su sledeće: *Zekavice*, (dospeljeni iz Erčega 1925. godine), *Stevovići*, *Mrlješi*, *Vasići*, *Uroševići* (iz Troštica) i *Kalićani* (iz Štavlja) (Sebečevac, Šaćirović 1995: 174).

Janačko Polje, geografski i dijalekatski, pripada novopazarskoj zoni, tj. od linije koja spaja Miliće–Dugu Poljanu–Koštanpolje–Ribariće i ide na jug, sever i istok sve dokle god se prostire ova grupa govora kao celina, a čije sedište je Novi Pazar (Barjaktarević 1966: 5).

Prema klasifikaciji Pavla Ivića (1985: 157–174; 2009: 45, nap. 1), tutinsko-novopazarsko-sjenički govor(i), kao deo štokavskoga narečja, teritorijalno i lingvistički pripada(ju) *severoistočnom poddijalektu zetsko-sjeničkoga dijalekta*² i obuhvataju područje triju opština Republike Srbije – Tutin, Novi Pazar i Sjenicu. Danilo Barjaktarević (1966: 3) ovu zonu naziva novopazarsko-sjeničkom, a to područje ima prirodne granice i prostire se od planinskih venaca Golije, Javora, Zlatara i Jadovnika do Bihora (skoro) i od Ibra, gotovo do Lima.

Zetsko-sjenički dijalekat pripada grupi *staroštokavskih dijalekata*, a njegov *severoistočni poddijalekat* (kome pripada proučavani areal) odlikuje se, između ostalog, akcentuacijom starijeg tipa (pri čemu akcentat može biti prisutan na bilo kom slogu u reči, a očuvane su i predakcenatske, kao i postakcenatske dužine), uglavnom (ali ne i obavezno) ekavskim refleksom starog glasa *jat* (dok je ijekavsko jotovanje veoma retko), obličko izjednačavanje akuzativa, instrumentala i lokativa (primer: *leži na livadu*), kao i odsustvo razlikovanja lokativa uz glagole mirovanja od akuzativa uz glagole kretanja (primer: *živi u kuću*), a kod infinitiva sa nastavkom *-ti* neretko dolazi do gubljenja finalnog vokala u nastavku (primeri: *pevat, spavat* i sl.) (Ivić 2009: 45–48). O konkretnim pitanjima narodnih govora na pomenutom području sa dijalektološkog aspekta pisali su (između ostalih) Danilo Barjaktarević (1966) i Bojana Veljović (2012. i 2018. i dr.). To su, zapravo, najopsežnija ispitivanja od strane pomenuta dva autora, koja daju analizu govora ovog dela jugozapadne Srbije.

Za potrebe ovog rada, a u cilju utvrđivanja prisustva i(li) odsustva (i upotrebe) glasa [h], poslužila je analiza govora jedne od najstarijih stanovnica sela Janča, koja je najveći deo svog života, od svoje rane mladosti, pa do momenta usnimavanja jezičke građe dobijene putem razgovora, provela na porodičnom imanju u jednom od tri jančanska zaseoka, a to je Janačko Polje. Budući da je u pitanju sagovornica muslimanske veroispovesti, za očekivati je bilo očuvanje glasa [h] na svim mestima (i u svim rečima) gde je taj glas zabeležen pri ranijim proučavanjima govora ovog kraja. To je posvedočeno u jednom broju uočenih primera u obrađivanoj građi, od kojih je jedan broj naveden u sledećim pasusima rada, a isti i neki drugi primeri mogu se naći na kraju članka, u dijalekatskom tekstu koji služi kao (omanji, ali reprezentativan) uzorak ispitivanog govora.

1. Sudbina glasa [h]

Imajući na umu gore rečeno, ovaj rad će se uglavnom orijentisati ka analizi sudbine glasa [h]³ u govorima muslimanskog življa ispitivanog areala, uz neophodne osvrtne na sličnosti i razlike dobijenih informacija u odnosu na one o govorima pravoslavnog (i muslimanskog) stanovništva u dostupnoj literaturi.

Glas [h] je uočljivo frekventniji kod muslimanskog, nego kod pravoslavnog stanovništva, i to se najčešće objašnjava uticajem leksike orijentalnog porekla dospele na ove prostore posredstvom turskoga jezika, što je slučaj kako na ispitivanom arealu, tako i u susjednim narodnim govorima istočnohercegovačkog dela jugozapadne Srbije.⁴ Time je prilično uvećan leksički korpus primerâ u kojima je ovaj glas prisutan.

U opsežnijim istraživanjima i na širem terenu B. Veljović (2012: 37) ističe dobro (iako ne dosledno) čuvanje glasa [h] kod pripadnika obeju konfesija kao jednu od najmarkantnijih osobina konsonantizma govora Tutina i okoline.

U zapadnobosanskim govorima, kao i u većini drugih govora štokavskoga dijalekta, prema rečima Asima Pece (1977), sudbina foneme *h* tesno je vezana kako za njenu poziciju u reči, tako i za nacionalnu pripadnost govornika. U ijekavskim govorima pomenute zone ova je fonema gotovo nepoznata – ili se sasvim gubi, ili se umesto nje javlja neki drugi glas (Peco 1977: 61). Naime, taj konsonant je činio sastavni deo našeg glasovnog sistema do XVI veka, kada počinje da se gubi iz mnogih

narodnih govora na teritorijama pod pod turskom vlašću. Dolaskom Turaka na ove prostore, dolazi i do upliva reči orijentalnog porekla u srpsku narodnu leksiku, pa je logično pretpostaviti da se u govoru muslimanskog stanovništva „naporedo sa *halal*, *hajvan* i sl. očuva i: *hladno*, *hrana* i sl., ili naporedo sa *duhan*, *mehlem*, *mahala* i sl. ustali i očuva *prohodati* i *pohodi*“ (Peco 1977: 84). To je izvršilo uticaj na sprečavanje daljeg gubljenja ove foneme iz domaćih reči, što je posebno važno jer ukoliko je u nekom govoru taj glas iščezao⁵, više se nije mogao povratiti i ustaliti, bar ne u potpunosti (Peco 1977: 84).

Izgovor glasa [h] najčešće, ali ne i uvek, razlikuje se u zavisnosti od konfesije (sa)govornika, pa je kod pravoslavaca u pitanju *bezvučni velarni spirant*, a kod muslimana *bezvučni faringalni spirant* (u primerima sa terena obeležen grafemom ^h), i on se ispred vokala i(li) u intervokalnom položaju često (ne i obavezno) izgovara nešto slabije, nego u poziciji ispred konsonanata. Kod pravoslavaca je njegova pojava uslovljena obično uticajem standardnoga jezika (kroz školovanje, različite vrste medija i sl.) ili uticajem govora muslimanskih suseda, dok se kod muslimana, istina, relativno retko, beleži prelazak *bezvučnog faringalnog spiranta* ^h u *bezvučni velarni spirant* *h* – ili pak njegovo potpuno gubljenje, opet najverovatnije pod uticajem standardnoga jezika i izgovora pravoslavnih suseda.

U inicijalnoj poziciji, glas [h] je zabeležen u velikom broju primera, i to, očekivano, kao bezvučni faringalni spirant obeležen grafemom ^h:

^hā'āla, ^hājde, ^hājdemo, ako ^hā'ēš, ot ^hāl'ē, ^Hal'īlōvē l'ivādē, ^Hal'īlōvu l'ivādu, ^hālva, ^hālvu, ^hā'e, ^hā'ō, ^hāmbār, ^Haneḡ'ī'a, ^ha onōgā, ^Hāsan, za ^Hāsīma, ^Hāzbo, ^Hāzbu, ^hā zora, od ^hēldē, ^heldōpitu, ^hēftično, ^him, ^hōce, ^hūjtā se, ^Husnūja, ^hūzde i sl.

U medijalnoj poziciji, glas [h] je u najvećem broju primera potvrđen kao bezvučni faringalni spirant (obeležen grafemom ^h), ali prisutan je i jedan broj primera gde je ovaj glas realizovan kao bezvučni velarni spirant (obeležen grafemom *h*). Iz korišćenog materijala nije bilo moguće izvući konkretan zaključak razloga za ovakvu pojavu (i zašto baš kod tih konkretnih primera), pa će odgovor na ovo pitanje morati biti dat nekim budućim (i opširnijim) terenskim istraživanjima govora ispitivanog areala. Ono što je primećeno jeste redovna pojava faringalne varijante ^h u poziciji između dva vokala. Primeri za obe varijante:

^ha, Alā^h ra^hmetēl'e, e^hē, kā^hve, kā^hvu, kā^hvom, kā ma^hāl'ku, ma^hāše, ma^hnīta, mācē^ha, ò^hlādī, pòd pazūho, ra^hmētl'i, snā^ha, snā^he, snā^hi, snā^ho, skūhā, za sā^hāt, slūzī kā^hvāma, na tī^hku, trē^hni, u^hadāl'i, uvē^hla, uvē^hl'e, uvē^hne, Vā^hida, Vē^hbo, Vē^hbov'ca, Zā^hida i sl.

U finalnoj poziciji su zabeležena samo sledeća tri primera: Alā^h, plā^h i bēh. Ovo ne znači da na ispitivanom području nema više ovakvih potvrda, ali ipak pokazuje

kako je prisustvo ovog glasa u finalnoj poziciji u reči ugroženije u odnosu na inicijalnu i medijalnu poziciju, za koje je zabeležen veliki broj primera.⁶

Primeri za gubljenje glasa [h] nisu mnogobrojni u materijalu, ali ih ima dovoljno da pokažu prisutnost ove pojave na terenu. Slede zabeleženi oblici za gubljenje glasa [h]:

ajde, ajdêmo, pedesêt ljëbbōvā, odŕ'o, òćeš, òcemo, òće, štà sam tēla, jâ bi išla i sl.⁷

U korišćenom materijalu zabeleženi su i oblici koji sadrže *sekundarno h* (osim onih sa etimološkim *h*) kod enklitičkih oblika zamenica 3. lica množine koje umesto oblika *ih* i *im* imaju forme ^h*i* i ^h*im*: svë bi ^h*i* jâ savijala, jâ ^h*im* pëkla *kâ^hvu* i sl.). Osim zamenica, primeri za sekundarno *h* javljaju se i u još nekim leksemama, kao što su: *hastâl, sâ^hât* i sl.⁸

Grupa (*hv-*)⁹ dala je (*f-*) u korenu *hvat-*: *ada, jâ kad ga ufâtîm, jâ çu ga rastfç.* Supstitucija glasa [h] glasom [v] nije zabeležena, ali je uočen primer gubljenja *h* u obliku (*ne*) *šçe ← htë.*

Balkanski turcizam arapskog porekla *kafa* (Skok 1972: II/14) zabeležen je u likovima: *kâ^hve, slûži kâ^hvâma, kâ^hvu, kâ^hvom*, ali su pronađena i dva primera: *pîl'e kâfu, dôšl'i* na *kâfu*, koji ukazuju na supstituciju sa [f].

Nesumnjivo je da na ovom terenu, uopšte, fonema /h/ ima podršku stranih jezika kao što su turski, a u nekim slučajevima možda i albanski¹⁰, pa je ona poprilično nestabilna u sistemu, ali se ipak, ređe supstituiše nekom drugom, poznatom, domaćom fonemom.

ZAKLJUČAK

Severoistočni poddijalekat zetsko-sjениčkoga dijalekta (opštine Tutin, Novi Pazar i Sjenica) jeste teritorija na kojoj je većinsko stanovništvo islamske konfesionalnosti, i usled takvog stanja, bilo je za očekivati da se nađe već i broj potvrda u kojima se u narodnim govorima nalazi glas [h] – a ovaj rad je, na osnovu građe dobijene terenskim istraživanjima novopazarskog sela Janča (ili, konkretnije, njegovog zaseoka Janačko Polje) upravo to i potvrdio.

Na osnovu analizirane građe može se zaključiti da stanje glasa [h] stabilno i da se javlja, manje ili više, na istim onim mestima (i u onim rečima) na kojima je taj zabeležen i u oblastima susednih dijalekata na kojima živi muslimansko stanovništvo – a u prvom redu, tu se misli na istočnohercegovački deo jugozapadne Srbije. Poklapanja ovog tipa su logična i očekivana, jer u govoru muslimanskog življa jugozapadne Srbije, i pored pripadnosti dvama susednim dijalektima, postoji i veliko poklapanje, najviše na nivou glasovnog sistema i leksičkog sloja (posebno kad je u pitanju leksika orijentalnog tipa, koja je u nasleđe žiteljima jugozapadne Srbije ostala još iz vremena turske vladavine na ovim prostorima).

Razlika između izgovora glasa [h] kod pravoslavnog i muslimanskog stanovništva ovog kraja je uočljiva, ali ne apsolutna, pa tako dolazi do međusobnog uticaja govora pripadnika dveju konfesija, a na učestalost pojave ovog glasa takođe utiče standardni jezik putem obrazovanja, javnih medija i sl., pa se stoga mogu uočiti, istina, kod pripadnika najstarije generacije, ne tako česta, odstupanja u frekventnosti pojave glasa [h], pa čak i njegovo izostavljanje u nekim primerima gde bi se logično mogao očekivati.¹¹

Postojanje velikog broja primera na nekim, a nedostatak istih na drugim mestima gde bi se glas [h] očekivao, ukazuje na nezaobilaznu uslovljenost *kvaliteta i kvantiteta* terenskih podataka brojnošću sagovornika i prostranošću ispitivanog areala. Međutim, cilj ovog rada i nije bio da reši sve nedoumice oko sudbine glasa [h] na prostoru pomenutog poddijalekta, već da ukaže na neke (najvažnije) situacije u kojima je prisutan (ili odsutan) u govoru jednog relativno malog i jasno omeđenog, ali opet dijalekatski (ali i istorijski, kulturološki i etnički) homogenog areala. Pri tom, posebna pažnja je posvećena činjenici da su leksički primeri u radu ekscerpirani iz građe dobijene u razgovoru sa žiteljkom koja je predstavnik najstarije generacije svoga kraja. Informatorica kao takva predstavlja više nego adekvatnog, a sa priličnom sigurnošću se može reći, i reprezentativnog sagovornika i predstavnika lokalnog govora sa svim svojim tradicionalnim osobenostima – koje se donekle gube u govoru mlađih generacija. Stoga je ovo možda (bio) i poslednji momenat za prikupljanje skromne, ali više nego vredne jezičke građe u razgovoru sa pripadnicom najstarije generacije predstavnika tradicionalnih (seoskih) narodnih govora kakve je decenijama unazad proučavala srpska dijalektologija.

*

U daljem delu rada sledi izvod iz dijalekatskog materijala snimljenog na digitalni audio zapis u okviru širih dijalekatskih istraživanja tutinsko-novopazarsko-sjeničkog govora. U ovome radu korišćeni su primeri iz teksta koje je na terenu prikupila studentkinja Anica Čosović (akademska 2018/2019. godina) sa Državnog univerziteta u Novom Pazaru (Studijski program: *Srpska književnost i jezik*), a kompletan razgovor biće objavljen u materijalu *Govor naših nana* koji je u pripremi za štampu.

Desetoro¹ e moja majka rodila

Ljājic Āsīfa, osamdesēt i pŕvū, trīes ôsmō gōdište sam, rōdom od Būrōvīcā. Ōtac Īso, mājka Abida, Būrōvīci. E, tō slābo dē ĩmā, ĩmā u Šenīcu dōsta štō su se isel'li, pa otišli po Šenīci tāmō, te žīvū. Imāla sam pēt brācē, troīca su mi ūmŕ'i, jēdan je pogīnuo mlād, trīes i dvīje gōdine. Dvā su žīva, jēdan je u Beògrad, jēdan u Frāncuskū. Imālo pēt sestārā nās, dēssetoro je mōja mājka rodīla. Te jēdna ūmŕla od pēt mīēsēcā, pa poslēⁿ mi se brāt rodīlo, pa poslēⁿ jā za tīem brātom, pa poslēⁿ zā mnōm još jēdna sēstra, pa poslēⁿ dvā brāta. I sēstra, nājmlādā. E, tā još jēdna ūmŕla, dvīje su ūmŕle, Zā^hida i Sūrka. Ovē su, onō sād je onā u Tūrskū ūmŕla, Vā^hida, štō je nājstarijā. Mōja tētka bila za Šēcīnōg brāta... za ōca Šēcīnōg, mājke mojē sēstra. Šēcā

što je bila Nusrëtova mājka, tī je znāš... Ōna je bila ūdāta u Dolōvācā tāmō, pa mōja mājka dolāzila ū gosti kod sēstrīcā. Ōni poslēⁿ... ^hej, tō je mlōgo da se pričā.

Ako si imao dosta stoke, to^j je bi^jo velⁱki gazda

Nit je ōn znāo mēne, ni jā njēga. Svēkar mi dolāzi^o gōre, mōj ōtac mēspljō sālāš, ěno ga, i dān dānas onō štō se tūrā mūrūz, ěno ga, sedī gōre. I ōni dōšl'i, te ūzēl'i, dēvēr mi i... Vē^hbo i Rēdo i Ibrā^him Dōlovac. Dōšl'i da ūzmū tā sālāš gōre s kōl'ima, s volōvima i pōsl'e vīdel'i mēne, begenīsal'i me... E, a sād, rēko, ništa mi žal'pē nīje, nō štō se ne sl'ika^h kād bī mlāda. Sāmo nās trī devōjke je bīlo. Nās trī smo nosīl'e pōbedu. Pōslēⁿ, ōni me vīdel'i, a mō'a mājka dolāzila ū gosti óvde, dolāzila kōt Šēcē, Šēca mi bila i ōna svōja po mājki. Begenīsal'i. Tō nājprije sadēk āko si imāo dōsta stōkē, tō je bi^jo vėl'ikī gāzda. Imālo je osamdesēt ovācā je mōj ōtac dīžō. Dvā^aes krāvā i kōnjā i... dīžō je dōsta stōkē. Mājka mōja, i snā^he pōsl'ēⁿ, poženīli mi se brāca bīli. Pōsle pīslo, nēko tāmō, nēko ovāmo, ostāla mōja mājka sāma, ūmfla je mlāda, sa šēsēt i četīri gōdine je ūmfl'a.

Bila sam mlogo vrijedna

Nīesam pūnīā osamnāes. I^h, štā su rādīl'i. Svātōvā trīdes bīlo, bīl'e jēnde bīl'e... zgōda bila... Jēnde, trī žēne, tō jēnde zovū. A^ha, za nevīestu. Pōslē, sūtradān bīla svādba, bīlo... nārod vel'iki bi^jo tūne. Ēto, takō. Ni nē znām kō je bi^jo, tū je bīlo nārōda, bōg znā kol'iko. Zāve mi, jētrva, Vē^hbōvica, Šēca, zāve mōje štō su bīl'e, Béga, Atifa, Hasnīja, Vēma je bila mālā od dvīje gōd'ne kāt sam jā dōšla, i Nūsa. Svēkar i svēkrva. Svēkar, ěnē, svēkar pol'etēo, ōn me begenīso. Jā ^htīm pēkla kā^hvu, pēkla... A bila sam mlōgo vrījedna, ma^hnita sam bila. Da nīesam bila ma^hnita, nē bi se sād ovākō iskrivīla. Čīo vīek sam tō dirimbāla i dirimbāla.

Namiruj, sprema, doćeka ko dolazi

Aha, (običaj je da mlada) poljūbī prāk, dēsⁿōm nogōm da ul'ēgnē u kūcu, da... nājprije iznēsū jōj, ovāj, Kurān, znāš štā je? Znāš? Zāvijū ga i tūrē jōj pōd pazū^ho. Nevīesti. I ōna sa tīem Kurānom ul'ēgnē u kūcu, dēsⁿōm nogōm preskōcī, e kōnce kād jōj dājū, kōnce, dījete. Priprēmī mu košūlju. Jā mu priprēmīla i ōni mēne da ga okrēnēm trī pūt, a jā vrījedna bila, okrečāla ga kā ma^hājku i pōslēⁿ dālā mu košūlju, ōni ga uzēše, pōsle me uvedōše tāmō, u tū stārū kūcu, podrūm, tāmō sam jā živēla trīnāes gōdīnā, tāmō sam dēcu već izrādāla, sālī Edīnu sam óvde rodīla, pōsle tāmō, u tū kūcu stārū. Pōsle, sūtradān, tō bi^jo nārod, svādba, nevīeste dvōrū, ^hej, jādⁿa mājko... Dimīje vėl'ike, nevestāckē dimīje i sviljenīca, jelēce, miljtān. Miljtān krāt^kī štō smo nosīl'e mī, imā tū snā^ha cēlu tū sprēmu. E, jā, tō mi pōsle sūtra ōbūk'l'i, šāmīju mi podvēzāli, jā nīesam nīkad išla gologlāva, ūvīek sam podvēzāla ovākō zgōdno, kōsa mi je bīl'a dōtl'ēⁿ, sāt mi ōpade sāt. E, takō. Igrālo se, pēvālo se, đumbūsīlo se, pōsle onō rastūrī nārod, namirūj, sprēmā, doćēkā kō dolāzī.

Po četrnaes, petnaes roba u zajednicu bilo

Pa njesam, jědno trĭ mjeseca njesu mi dāl'i njšta da jã rãdĭm, na prĭmer. Jěsam mŭzla, al dĕmek mjesĭla njesam, jĕtrva mi je mjesĭla ljĕp. Põsle òna, kãt bĭ trĭ mjeseca, tŭriše mĕne u mešĕk, da mjesĭm, a jã njesam ljĕp mjesĭla nĭkad, mãjka mõja bĭla mlãda, po pedesĕt ljĕbõvã u pĕkaru bi ispĕkla, bĭlo mlõgo rõblja, po četrnães, petnães rõbã u zãjednicu bĭlo. A pĭtu sam mjesĭla, mãlã bi se uspĕlji, tŭri kŕlju krãj nãcãvã, nãcve štõ su bĭl'e, nĭje tõ, tõ nãcve zvãl'e, kã ovã ^hastãl, pa plõto, i uspĕla bi se tŭ, zamĭjesi pĭtu i umĭjesi i ispĕci, nõsi ljŭdĭma na... kãd sam bĭla mãlã. Põsle, óvde pĭtu sam mjesĭla stãlno, vãlã, òni: E, vãlã, tĭ nãjlepšĕ mjesĭš, i ĕto takõ... prolãzĭlo, prolãzĭlo, do, do, do... Jěsmo, bõgme, imãli smo ĕetrnãestoro gõvĕdĭ, õsam krãvã, imãlo trĭes ovãcã, imãlo u... Slŭge bĭl'e, svĕ slŭge bĭl'e dõk su bĭl'a mãlã dĕca. Bĭla ovã, õtkãl'ĕ bĭšĕ ĭvo jĕdan, òn je bĭjo slŭga, pa bĭjo jĕdan Avdulj iz Ćĕbĭnca, pa bĭla Nurĭja jĕdna iz Žãbrena, tõ imãlo dõsta... Aha, slŭgã imãlo dõsta, stõke... Aha, imãlo Šãrka, Bãljka. Ako je šãrĕno, Šãrka ili Vĕza, Bãljka, ãko je bãljãsta joj glãva, e ãko je rumĕna – Rŭjka, e, svĕ takõ tõ se dãvãlo.

Dvades i jednu godinu sam bila u zajednicu

Za jĕla je sprĕmala Šĕca, na prĭmer, òna je gãzdarica. Òna bi sprĕmãla pasŭlj, mĕso, tõ bi òna sprĕmãla, a pĭte, kãko kojã mjesĭš, kãt sam jã nauĕila da mjesĭm, jã mjesĭla i pĭtu i lĕb, kãd je mõj rĕd po petnães dãnã, kãt põsle prõdĕ mõj rĕd, ^Hãsiba Vĕ^hbõvica, òna mjesĭla takõ ljĕb i pĭte. Svĕ se mĭenjãlo. Takõ dvãdĕs gõdĭnã, dvãdĕs i jĕdnu sam bĭla u zãjednicu. Pĕtoro, šĕstoro – jĕdna mi je ùmfla nãjstarijã ĕõra, trĭ gõdine... Sãt pĕtoro, ĭsmet, Mĕka, pa ĭsmet, pa ^Hãzbo, pa Edĭta, pa Edĭna. ĭsmetu je dãla ^Hãsiba, Vĕ^hbõvica, Mĕki dãla snã^ha mõja L'ŭtvõvica, jõk, nõ òna bãš, ^Hãsiba, Mĕjrĕma bĭlo ĭme mojõj snã^hi, òna ^hajãla mõju snã^hu i takõ dãla Mĕki, a mĭ je njesmo zvãli Mĕjrĕma, nõ svĕ Mĕka. E, Edĭti dãla Sãdĭja, ovã štõ mi je zãva u Senĭcu. Òno se pĕvãše onã pĕsma Vrãti se, Edĭta, jã te mõlĭm, a jã bĕh trŭdna. A òna: E, vãlã, ãko bŭdĕ žĕnskõ, Āsĭfa, jã ĕu da jõj nadĕnĕm ĭme. Kãko? Edĭta. I takõ joj nadĕnŭla. E, ^Hãzbu je dao Vĕ^hbo, òn tõ hãjao ^Hãzbo, ^Hãzbo, e, ovõj Edĭni Šĕca. Svĕ kãko kõ hãjo, takõ nadĭĕvõ.

„Niko ne umije sa Asifom pĕclu da savije, i da umijesi ^heldopitu od ^helde“

ĭmãm devetnĕstoro unŭcãdĭ i sĕdmoro praunŭcãdĭ. ĭmãm, šŭcŭr, dõsta, dõsta ĭmãm. Jõš nĕ znãm... Tkãla bi ù rõd ĕerge štõ su se tkãl'e, ovĕ po pãtosu štõ su se prostĭrãl'e. Pĕĕlã smo imãl'i mlõgo, prĕko ĕĕtiristo sŭdã pĕĕlã smo imãl'i mĭ u mõj rõd. Tĭmke onĕ štõ su, nĕ znãm, tĭ sãd nĭjesi vĭdãla onĕ tĭmke štõ s^u se pĕĕl'e ulãzĭl'e. E, jõk, nõ tĭmka, tõ se pletĕ ot prŭca. Ovãkõ õkrŭglo, pa zavŕšeno ovãkõ, i tŭ pĕĕl'e unŭtra. Po dvãdes nã dãn bi im se pŭšĭlo, svĕ bi ^hi jã savĭjãla i tkãla [...] u ĭzbu jednŭ kod òca, i zavĭ, pŭšĭ se pĕĕl'e, ja ĕŭĭem đĕ òna zŭjĭ, a dedõ, Alã^h ra^hmetĕl'e, namestĭjo svĕ od prŭca ovĕ narãmke po ãvl'ĭi, i òno se zavĭ na onã narãmak, jã sal' otĭdi, namãži tĭmku sa onõm, kãko se zovĕ onã trãva štõ se slĭĕpĭ, i ispĭskã je varĕnikom iz ŭstã, i

sal' je pobòdēm u tŕmku, i òzgōr onō navēdi, izrūcī, i jēdna me nŕje pēcīla nīkad. Nīkad, jā bi svē gōl'e rūke dōvl'ē, nīkad me nŕje pēcīla, takō bi mi se išlo za rukōm. Bi mi rēkō amīða jēdan, mlād, rahmēt'l'i, ùmrō je: „Nīko ne umŕje sa Āsīfom pēčlu da sāvŕje, i da umŕjesī heldōpitu od hēldē.“ Ēto, takō.

Asifa se nikad ne zavija i bijela

Svē, kāko kojā! Nēkē su se zavījāl'e, mōjega amīdē šcēr, štō je za Hāsīma ovōgā u Bīel'ē Vōde, tō mi je od rōdenōg amīdē cērka, ònō ljēti i kād je vrućna, òna bi se ovākō zavī, dēmek da ne cŕnī, ovākō... Ēvo, ovākō. A jā nīkad nŕjesam. I bi rēkō mi jēdan amīða Jūsuf: „Hā, ovā Mukādēsa se zavījā i zavījā, i jōpēt cŕna, a Āsīfa se nīkad ne zavījā i bijēla.“ Ēto, takō, a jā nŕjesam mōgla da tŕpīm na ūsta nīkat, ni pōdgrlo da... da stēgnēm pōdgrlo. Ēto, takō sam tō bīla navīkla, uh, takō! Jōš štā hōćeš da ti prīcām?

U prviće na sam Savindan, a snijeg dovl'e, kuku majko!

E, kād sam otīšla nājprīe u pŕviće na sām Sāvindān, a snŕjeg dōvl'ē, kūku mājko! A, jā, mēsēc rávan sam se ūdāla pŕīen Mītrovu dnē, Mītrovdān, već snŕjeg. Rēšil'i, hājde vāla, da idēmo, pōzval'i, bōgomi òvde péšes, bīlo dvanāestorotrināestoro, kōl'ko ne bī. Bīla Šēca od ženā, bŕjo Ágo, bīla... bŕjo Nāzim, jā, bŕjo Ibrāhīm Dōlovac, bŕjo dājo Íso, Nāzīmov dājo iz Čēbīnca, jōš kō je bŕjo, bīlo ne, bŕjo, nēznām, Nāzim dal' bī, Šēcīn brāt, pa kōnje pojāši, a mēne dādoše bedevŕju, Arsēnija pokōjnōga.

Kuku, kad vido da je Hanefijina kopriva uvēhla, ja se o^hladi

E, za koprīve, ūoći Đūrđevu dnē, ūzmēš, ubērēš, kōl'ko ĩmāš mōmākā, tal'iko kōpŕīvā ubērēš. Ūoći Đūrđevu dnē, pa onō štō su bīl'i onī kūcēri, pa ĩmā gōre, onō, onū dāsku kā rāpće, a tō mi je bīlo pŕēt vrātā, òtac mi tō bŕjo ostāvīo na tā kúcer. A jā otīšla, te nābrala, svē brōjila kōl' je kōl'i, ovō je Hānefīja, ovō e ovā, ovō e ovā, ovō e Tūfo, ovō je ovā, svē hī jā brōj, brōj, brōj, brōj, brōj, brōj, nājzadnjī – Nāzim. Kojā uvēhne, tōgā ćeš uzēt. Jōk, nō kojā ne uvēhne, kojā ne uvēhne. Svē uvēh'l'e, do Nāzīmova koprīva. E, jēs, tāko mi Alā^ha. Ej, kūkāvcu, kād vīdo Hānefīina da e uvēhla. Kūkū, kād vīdo da je Hānefīina koprīva uvēhla, jā se òhlādī. A Nāzīma nēznām. A Nāzīm, i òn je bŕjo ĩjep, al' jā n'ēga nēznām, ovōgā sam znāla, vīdela bi ga, krŕjūći bi otīšla nāvodu, pōdno kūcē, òn bi po āvlīi gōre sa Jusūfom, sa amīdōm mi, al' tō je bŕjo... Sēstra mu je ūmŕla od oćī kād je dvōrēla. Otīšla nāvōći. Jēs, bōgami, ūdāla se i dvōrēla i ūmŕla. Nārod vīkō: „Kāka e, kāka e“, i òna, obāl'ī se, i ūmrē.

„Niko ne igra konja, do moj sin“, nikad me nije zovnuo imenom

Jâ sal' ugrâbîla namâzbez, da mi ne odnēsē v'jētar s glāvē. Stigli u Ćitluk, mōj òtac, Alā^h rah^hmetēl'e: „Ē, onō nīko ne ìgra kōnja, do mōj sīn“, nīkad me nīe zōvnuo ìmenom. A jâ, tō mi merâk, sad mi se ċinī kâd vīdīm onō da ìgra'ū onē kōnje, da mōgu da se držīm, kâko bi ^hâjala uspēt se na onōgâ kōnja. Tō glâvnō bīlo, kōnji.

Mene je mlogo ^hajo svekar

Pa, svē kōnjīma. Tâpūt nēmâlo ni kōlā, već kōnjskâ kōla i volōvi, drūgō nīšta, cēzu. Vozīo nârod tōrnīkom, bi mu jāvīl'i kō ^hoće za Pazâr. A^ha, bi mu jāvīli kōl'ko ^hoće, mōglo je po šēstoro da sēdnē u tu cēzu. Őni bi mu se jāvīl'i uvēcē. E, izūtra bi stigli, ^hâ zora, òn ^hi potovâri, za Pazâr, tērâ ^hi. Őzdolj ^hi òpēt vrâti, svē takō. A kâd bi išli u Poljânu, jâ bi išla pūno pūtâ s nīm. „Ajdēmo, snâ^ho, do Poljânē.“ Mēne je mlōgo ^hâjō svēkar. Bi otīšl'i, kâd bi bīlo u navīše, uz Postřmac, bi sl'ēgl'i dōlje ū râvan, pa povīše kŭcâ ovē Sâdīinē mâjkē, pa ispâni gōre na onŭ... gōre ċâk ispâni, nīe mōgō kōnj da tērâ. E, gōre bi ċēkâl'i, ako mī sl'ēgnēmo, pŕvī ċēkâjŭ, a potovâri se gōre jōpēt, i u Poljânu.

Ne velja da se preskōci put ċoveku sa konjem

Mōja snâ^ha vēsēlâ, ìzede ċŭtek od L'ŭtva, Alā^h rah^hmetēl'e, [...]. Došō tâ ^Hanefīja tŭ kod tōgâ Jusŭfa, kod amīdē mi, i mī tērâl'i sīeno... žīto, pa tērâl'i na gŭvno tâmo, jâ i L'ŭtvo i snâ^ha mi, snâ^ha idē pŕed volōve, a jâ pōkrâj volōvâ, a L'ŭtvo za nījma. I òn nâl'eže sa tōm bedevīōm, sa Jusŭfom, tamân tudijēr, a snâ^ha nēce da mu preskōcī pūt. Ne veljâ da se preskōcī pūt ċoveku sa kōnjem. Őn je vīci: „Īdi, nemō stōjat“ – òna nēce. Őn: „Īdi, nemō stōjat“ – òna nēce. Őn ŭzni pŕŭt, onâ štō volōve šība'ŭ, vël'kī i dugâcīkī: pŭp, pŭp, pŭp, po l'ēđīma, i nē bī ga srâm. Jŭsuf stoī i ^Hanefīja i gl'ēdajŭ štâ òn râdī. I bōgami, òna nē ŭće da preskōcī, nē ŭće, vâlâ, da preskōcī pūt. Jâ polŭde, amân, jârabi, ^hīnsânu, nīsam smēla nīšta da mu rēknēm. Őn je bīlo mnōgo ljŭt. „Ĉēkâš Ćīganina da mu ne preskōcīš pūt“, mīslīm, ^hēj, budâlē, kâkav Ćīganin. Ēto, takō. Ēja, bōgme sam zaborâvīla, nē ŭnâm, nē more da mi pânē nâm...

Sve živo je gl'edalo kao u šarena vrata

Pa, vřtikolo kad sam bīla kod zâvē u Jasenovīk. Žēnīla sīna, a jâ obŭkla plâv kât, a bīla sam tâpūt, nīesam bīla nâpredna kâ sâd, jâ sam bīla mlōgo mřšâva, òne: „^Hâjde, vâlâ.“ Zīka, Alā^h rah^hmetēl'e, tâ mi zâva: „^Hâjde, vâlâ, snâ^ha da mi povēdē kōb, ^hâjde svirâċīma vřtikolo.“ Őni kâžŭ: „Mī tō nē ŭnâmo“, kâko nē ŭnâte vřtikolo da

svîrâte, tō nîesmo čûli, a tō nâjl'epšê kôlo. Pa se mîslismo, hâjde, pōčni tî, da vîdîmo. Kâko sam jâ tō igrâla, tō svê žîvō je gl'êdalo kâo u šarèna vrâta.

Reference

- Barjaktarević, D. (1966). *Novopazarsko-sjenički govori*, Srpski dijalektološki zbornik XVI, I–XIV, Beograd, 1–177.
- Bošković, R. (1931). *O prirodi, razvitku i zamjenicima glasa h u govorima Crne Gore* Južnoslovenski filolog XI, Beograd, 179–196.
- Sebečevac F., Šaćirović S. (1995), *Neselja novopazarskog kraja*, Beograd: Mrlješ.
- Veljović, B. (2012). *O nekim osobinama fonetizma govora Tutina i okoline*, Savremena proučavanja jezika i književnosti III/knj.1, Zbornik radova sa III naučnog skupa mladih filologa Srbije, održanog 12. marta 2011. godine na Filološko umetničkom fakultetu u Kragujevcu, 33–43.
- Veljović, B. (2018). *Sintaksa glagolskih oblika u govoru Tutina, Novog Pazara i Sjenice*, Srpski dijalektološki zbornik LXV/1. Rasprave i građa, Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti i Institut za srpskohrvatski jezik, 1–476.
- Ivić, P., Remetić, S. (1981). *Trijebine (OLA 78). Fonološki opisi srpskohrvatskih/ hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih opšteslovenskim lingvističkim atlasom*, Sarajevo. Posebna izdanja ANUBiH, knj. LV, Odjeljenje društvenih nauka, knj. 9, 559–565.
- Ivić, P. (1985). *Dijalektologija srpskohrvatskog jezika. Uvod i štokavsko narečje*, Novi Sad: Matica srpska.
- Ivić, P. (2009). *Srpski dijalekti i njihova klasifikacija*, priredio Slobodan Remetić, Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Nikolić, M. (1991). *Govori srbijanskog Polimlja*, Srpski dijalektološki zbornik XXXVII. Rasprave i građa, Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti i Institut za srpskohrvatski jezik.
- Peco, A. (1977). *Sudbina foneme h u zapadnobosanskim ikavskoščakavskim govorima*. Poseban otisak, Sarajevo, 61–87.
- Peco, A. (1981), *Prilozi proučavanju prijepoljskog kraja. I. Govor Milakovića u svjetlosti susjednih ijekavskih govora; II. Govor sela Hisardžika*, Seoski dani Sretena Vukosavljevića VIII, Prijepolje, 239–262.
- Peco, A. (1981). *Savremena slika ijekavsko-ekavskih odnosa u govoru prijepoljskog kraja*, Seoski dani Sretena Vukosavljevića XIV, Prijepolje, 211–219.
- Petrović, V. (2010), *Iz govora sela Divci u prijepoljskom kraju (lingvogeografska skica, fonetske odlike i dijalekatski materijal)*, Zbornik radova Filozofskog fakulteta Univerziteta u Prištini, posebno izdanje posvećeno prof. Dr Milosavu Vukićeviću, Kosovska Mitrovica, 387–395.
- Petrović, V. (2015). *Iz govora sela Karoševina kod Prijepolja (Lingvogeografska skica, fonetske i akcenatske osobine govora i dijalekatska građa)*, Srpski jezik XX, Beograd, 495–505.
- Skok, P. (1971–1974). *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb, knj. I–IV.
- Stanišić, V. (1995). *Srpsko-albanski jezički odnosi*, Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti, Balkanološki institut. Posebna izdanja 59.

*Primljeno 10. februara 2021,
nakon revizije,
prihvaćeno za publikovanje 17. marta 2021.
Elektronska verzija objavljena 1. aprila 2021.*

Dragana Novakov, doktor filoloških nauka, vanredni profesor na Državnom univerzitetu u Novom Pazaru (Departman za filološke nauke). Diplomirala i magistrirala na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu. Doktorirala je na Filološkom fakultetu Univerziteta u Beogradu. Područja njenih naučnih interesovanja jesu: istorija srpskoga jezika, uporedna gramatika slovenskih i indoevropskih jezika, istorijska dijalektologija i onomastika.

Veselin Petrović je završio osnovne studije na Filološkom fakultetu Univerziteta u Beogradu (smer: Srpski jezik i književnost), gde je i magistrirao (smer: Nauka o jeziku) i stekao naučnu titulu magistra lingvističkih nauka. Zaposlen je na Institutu za srpski jezik SANU na odseku *Dijalektološka istraživanja srpskog jezičkog prostora*, a jezičke discipline kojima se bavi jesu: sociolingvistika, onomastika i dijalektologija srpskoga jezika.

ABOUT THE VOICE /H/ IN ONE IDIOLECT FROM THE MUNICIPALITY OF NOVI PAZAR

This paper gives a brief overview of the basic characteristics of the voice [h] in the speech of an informant from the village of Janča in municipality of Novi Pazar - with special reference to the dorp of Janačko Polje, that is the place of residence of said informant who is a member of the oldest generation of inhabitants of the surveyed area. Therefore, given her age, she can be considered an adequate representative of the speech of this village (and its surroundings), since her speech preserves the traditional features of the local vernacular in more and better way than that of her descendants (members of the younger generations of this area).

Keywords: voice /h/, Zeta-Sjenica dialect, Tutin-Novı Pazar-Sjenica speech, Janča, Janačko Polje.

1 Ovaj rad finansiralo je Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije prema Ugovoru broj 451-03-68/2020-14/200174 koji je sklopljen sa Institutom za srpski jezik SANU.

2 Za imenovanje pomenutog dijalekta i poddijalekta, osim gore navedenih, u upotrebi je i još nekoliko drugih termina, a u ovom radu je korišćena terminologija kojom se služio P. Ivić.

3 O distribuciji glasa [h] v. i u Ivić, Remetić (1981); Bošković (1931).

4 A. Peco (1981: 247–248), ispitujući govor prijepoljskih istočnohercegovačkih selâ koja su susedna zetsko-sjeničkim selima opštine Sjenica, kaže da je razumljiva postojana upotreba glasa [h] u govorima muslimanskih ispitanika, i to u sve tri pozicije u reči (na početku, u sredini

i na kraju) – mada to nije dosledno sprovedeno, posebno u primerima gde se taj glas gubi u finalnoj poziciji, za šta A. Peco daje napomenu „možda je to slučajno“. Sličnu situaciju beleži i Miroslav Nikolić (1991: 268–269), potvrđujući veći broj primera (često orijentalnog porekla) za prisustvo glasa [h] očuvanog u govoru muslimanskog u odnosu na govor pravoslavnog stanovništva istočnohercegovačkih polimskih oblasti u Srbiji – uz napomenu da je zabeležen i određeni broj primera redukcije glasa [h] u govoru muslimana, i to u svim pozicijama u reči, a najčešće u finalnoj.

5 Kada su u pitanju govori zetsko-sjeničkoga dijalekta (ali i ostali narodni govori na teritoriji Crne Gore). Radosav Bošković kaže (1931) da „nema nijednog crnogorskog govora koji danas u svima fonetskim pozicijama i u svima rečima čuva ovaj glas“ (1931: 179). Isto tako, oni govori koji „po pravilu gube ovaj glas, gube ga uglavnom u svima pozicijama“ (Bošković 1931: 179).

6 Takođe, treba istaći da se u finalnoj poziciji spirant *h* čuva, ali obično ima redukovanu frikaciju, dok se u inicijalnoj i medijalnoj uglavnom sonorizuje (*sa^hat*) (Veljović 2012: 37–38).

7 Redukcija glasa [h] u inicijalnoj i medijalnoj poziciji u govoru muslimanskog stanovništva istočnohercegovačkog dela jugozapadne Srbije potvrđena je u jednom broju primera (Nikolić 1991: 267–271), mada je i u tom slučaju potvrđen najveći broj primera gubljenja u finalnoj poziciji. Budući da su u pitanju susedni govori koji, iako pripadaju različitim dijalektima, na leksičkom fonetskom planu imaju više sličnosti nego razlika (posebno kad je u pitanju govor muslimanskog življa), tako da bi se opširnijim istraživanjima mogli očekivati slični rezultati i na terenu Janče i okoline.

8 M. Nikolić (1991: 271–273) u govoru muslimanskih ispitanika istočnohercegovačkog dela jugozapadne Srbije nalazi veliki broj primera za sekundarno *h*, i to najčešće u inicijalnoj i predvokalskoj poziciji – ali i navodi da je ta pozicija, iako nije leksički ograničena, ipak fakultativna, što u neku ruku objašnjava (ali i opravdava) relativno mali broj primera u analiziranoj građi, upućujući na potrebu za opširnijim terenskim istraživanjima u svrhu dobijanja kompletnije jezičke slike narodnih govora proučavanog areala.

9 Prema rečima R. Boškovića grupa *hv*- predstavlja poseban slučaj razvoja glasa [h] (1931: 181). Nakon prenošenja frikativne artikulacije na glas [v], a posle izvršenog jednačenja suglasnika prema mestu obrazovanja, frikativna grupa *hf* gubi svoju prvu komponentu. Ovde se ne uzima u obzir samo priroda artikulacije glasa [h], nego i njegov položaj. Stoga bi u promeni *hf* > *f* bila prisutna jedna vrsta disimilacije, odnosno redukcija jednog od dvaju frikativnih elemenata, a posebno onog koji je zbog svoje slabe artikulacije bio na udaru (1931: 182). Takođe, nedoslednost u očuvanju ovog glasa pokazuju i govori u kojima na mestu starijeg [h] javlja neki drugi glas (Bošković 1931: 179).

10 O širenju albanskih jezičkih tragova na ovim prostorima (zetsko-sjeničkoga dijalekta), v. Stanišić 1995.

11 Za više informacija o istočnohercegovačkim govorima prijepoljskih sela koja se nalaze na granici sa zetsko-sjeničkim dijalektom ili oazama toga dijalekta u širem istočnohercegovačkom prostoru (naselje Brodarevo u opštini Prijepolje) v. Petrović 2010. i 2015.